

Jacques L e G o f f, *Narodziny czyśćca*, tłum. Krzysztof K o c j a n, Warszawa: PIW 1997, ss. 476.

Narodziny czyśćca autorstwa Jacquesa Le Goffa to zebrana według chronologii nauka o czyścicu, przedstawiona czytelnikowi językiem popularnonaukowym.

Na całość dzieła składają się trzy części: pierwsza zatytułowana *Zaświaty przed czyścicem*, druga *Wiek XII narodziny czyśćca* i trzecia *Triumf czyśćca*. Całość poprzedzona jest jakby wstępem, zatytułowanym *Trzecie miejsce*. Le Goff wyjaśnia w nim, że choć sam nie jest ani teologiem, ani historykiem teologii, to w swojej pracy stara się ukazać rozwój historyczny nauki o czyścicu. Zaznacza również, że pozostając wiernym teologii, zajmował się będzie szerzej pozateologicznymi źródłami mówiącymi o istnieniu czyśćca.

W pierwszej części *Narodzin czyśćca* przedstawia antyczne wyobrażenia purgatorium, a także myślicieli zajmujących się nauką o czyścicu. Średniowieczna wizja czyśćca czerpała z wyobrażeń tego miejsca rozpowszechnionych w czasach bardzo odległych (ogień, ciemności, męki, góra, rzeka, próba polegająca na przejściu mostu).

W hinduizmie – jak pisze Le Goff – zmarli mają przed sobą trzy drogi, na które wkraczają w zależności od ziemskich zasług, ale bez sądu. Na jedną z nich wchodzi się poprzez ogień, ponieważ zmarłych pali się na stosie. Ci którzy sprawiedliwie spędzili czas na ziemi przechodzą z „płomieni w dzień, z dnia w jasną piętnastkę miesiąca księżycowego, potem w sześć miesięcy roku, gdy wschodzi słońce, przechodzą do świata bogów a potem poprzez słońce w świat jasności. Z tego świata wiedzie ich do światów brahama istota duchowa. Tam zamieszkują w niezgłębionej dali i nie ma już dla nich powrotu. Są również tacy, którzy zasłużyli sobie na „wejście w dym, z dymu w noc, z nocy w ciemną piętnastkę, z której przechodzą w sześć miesięcy roku a gdy zachodzi słońce w świat Manów a potem na księżyc” Zjadani przez bogów powracają na ziemię, rozpoczynają cykl reinkarnacji, odradzając się w coraz to doskonalszej formie. Grzesznicy natomiast odradzają się pod postacią „robaków, owadów, zwierząt”, aby potem zejść do piekła.

W kręgu wierzeń Iranu bardzo ważną rolę w zaświatach odgrywa ogień. Most natomiast w wierzeniach indyjskich łączy ziemię z niebem. Zmarły idąc po nim, zostaje poddany próbie siły i zręczności, mającej również pewną moralną wartość.

Mocne wrażenie wywierała na Egipcjanach wizja piekła. Była to rozległa kraina z błotnistymi bagnami i ognistymi jeziorami znajdującymi się wokół owianych tajemnicą izb. Starożytność grecka i rzymska dostarczyła motywu zstąpienia do piekieł, który zostanie wykorzystany do nauki o zstąpieniu Chrystusa do otchłani. Platon w reinkarnacji upatrywał szczęście człowieka po śmierci. Babilończycy zaś

w podróży do piekieł widzieli możliwość dalszego przebywania ludzi po śmierci. Duży wpływ na literaturę o czyścicu wywarła apokryficzna Apokalipsa św. Pawła, w której dociera on do górnego piekła, przyszłego czyścica, gdzie widzi dusze tych, co czekali na Boże miłosierdzie.

Pismo św. tak Starego jak i Nowego Testamentu zawiera teksty poświadczające istnienie czyścica. Le Goff – na potwierdzenie tego – przytacza fragmenty: Drugiej Księgi Machabejskiej (12,41-46), w której Juda Machabeusz wzywa do modlitwy za zmarłych, oraz przypowieść o biednym Łazarzu i bogaczu z Ewangelii św. Łukasza (16,19-26).

Pierwsze wyobrażenie czyścica zarysowuje się w wizji Perpetui, męczennicy, której ukazuje się zmarły w wieku siedmiu lat brat.

Autor *Narodzin czyścica* ukazując jego genezę, wymienia pierwszych twórców doktryny o istnieniu czyścica, greckich ojców Klemensa Aleksandryjskiego i Orygenesa oraz św. Augustyna i Grzegorza Wielkiego. Zwraca także uwagę na wczesno-średniowieczne bogactwo wizji zaświatów w Irlandii, Galii i Germanii.

Część druga książki Jacquesa Le Goffa poświęcona jest narodzinom nauki o czyścicu w XII w. Autor prowadzi swoje rozważania w dwóch kierunkach – teologicznym – opartym na rozwoju systemu odkupienia i będącym ściśle związanym z rozwojem koncepcji grzechu i skruchy; wyobrażeniowym – określającym bliżej naturę i funkcje ognia. Wskazując środowiska, w których nastąpiło definitywne wypracowanie idei czyścica, Le Goff wymienia Hugona od św. Wiktora, św. Bernarda, Piotra Lombarda szerzących przekonanie o istnieniu czyścica oraz Piotra Cantora, który włączył czyściec w system i nauczanie teologiczne.

Autor zauważa, także że w XIII w. wyobrażenie czyścica zostaje jakby włączone w popularne opowieści o zmarłych, odbywających tam kary. Takie spojrzenie spotykamy głównie w środowiskach zakonnych. Na potwierdzenie tego autor przytacza cztery wizje podróży na tamten świat, zaczerpnięte z pism zakonników.

W trzeciej części autor przedstawia *Triumf czyścica*. Przedstawia czyściec jako kontynuację ziemskiej pokuty – ideę tę głosił Wilhelm z Owernii. Wymienia także franciszkanów (Aleksandra z Hales, św. Bonawenturę) i dominikanów (Alberta Wielkiego, Tomasza z Akwinu), którzy przyjęli za doktrynę wiary fakt istnienia czyścica oraz ograniczenie kary w czasie.

Idea czyścica miała również swoich przeciwników. Byli to ludzie odrzucający zarówno modlitwy za zmarłych jak również ich wstawiennictwo.

U schyłku pontyfikatu Innocentego IV zmieniła się atmosfera towarzysząca dyskusjom na temat czyścica. Taka sytuacja ułatwiła papieżowi napisanie 6 III 1254 r. specjalnego listu w tej sprawie do swojego legata przy Grekach na Cyprze. List ten uznany jest za doktrynalny akt narodzin nauki o czyścicu. Kolejnym krokiem w rozwoju myśli o czyścicu były postanowienia II Soboru w Lyonie z 1274 r. Mówiły one o karach czyścicowych, chociaż nie użyto samego słowa *purgatorium*. Był to niewątpliwie „triumf czyścica” w teologii. Doktryna o jego istnieniu stała się prawdą wiary, przedmiotem nauczania i duszpasterskiej praktyki. Wielkimi głosicielami prawdy o czyścicu byli: cysters Cezary z Heisterbach i dominikanin Stefan z Bourbon a św. Lutgardę uznano za świętą przebywającą w czyścicu. Czyściec otrzymał również swój poetycki obraz w *Boskiej komedii* Dantego.

Monografia Jacquesa Le Goffa *Narodziny czyśćca* jest bardzo przystępnym opracowaniem nauki o czyśćcu. Historia czyśćca bowiem nie skończyła się na początku XIV w. Jego pełne wpisanie się w pobożność chrześcijańską, potem katolicką przypada na wieki XV-XIX. W XIV w. w południowych regionach Francji popularną staje się „misa dusz czyścicowych”, do której podczas Mszy św. zbierano pieniądze na tzw. *dzieło czyścicowe*. Zwyczaj te, których wyrazem stają się ołtarze i wota dla dusz czyścicowych, świadczą o tym, że dusze nie tylko zyskują zasługi, ale mogą je również przynosić na żywych, oddawać je, odwdzięczać się za ich pomoc. Teologicznego i dogmatycznego opracowania nauki o czyśćcu dokonano w Kościele katolickim na przełomie XV i XVII w. Na soborze we Florencji (1439) naukę tę wykorzystano w sporze z Grekami, a przeciw protestantom na soborze trydenckim (1562), który to sobór nieodwołalnie wpisał czyściec w ramy dogmatu, nadając pełny sens bardzo starej praktyce chrześcijańskiej – wstawiennictwu za zmarłych.

Autor w sposób rzeczowy i obiektywny ukazuje problem istnienia czyśćca. Poprzez chronologię przedstawianych wydarzeń i jasność wykładu czytelnik bardzo łatwo może podążać za myślą autora, który odsłania przed nim tajemnicę czyśćca.

Ks. Jerzy Jurkiewicz